

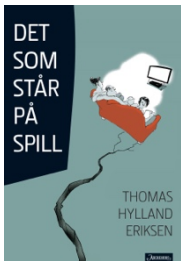
Det som står på spill

Thomas Hylland Eriksen

Oslo: Aschehoug 2012.

Takk til Siri Dokken for samarbeidet.

Takk til Diderik.

Denne boken er skrevet med ungdom i tankene. De representerer fremtiden, og ved å drepe ungdom, prøvde terroristen Breivik å ødelegge håpet, tilliten og troen på en bedre verden. Men jeg har et håp om at den også kan leses av flere. Her kommer et par smakebiter, nærmere bestemt forordet og første kapittel.

* * *

Det er noe viktig som står på spill

Jeg har alltid tenkt på Norge som et trygt og fredelig land, fjernt fra krigens redsler, terrorisme og andre farer. Derfor tror jeg det var flere enn meg som fikk seg en vekker sommeren 2011. 22. juli var ikke verdens ondskap uhåndgripelig lenger; den var midt iblant oss. Udyret på Utøya var ikke bare Norges verste masse-morder, han var en av verdens verste. Han drepte så mange ungdommer han rakk på en time. Og vi må ikke glemme hvem det var han ville utrydde: De som brydde seg om noe mer enn sin egen livsstil og karriere. Ungdommene på Utøya var der blant annet fordi de mente at Norge er et godt samfunn, men at det ikke går rundt av seg selv. De mente at det trengtes en innsats og et engasjement for å beholde og forbedre det de satte pris på.

Plutselig forsto vi at det er noe viktig som står på spill. Det vi setter pris på, kommer ikke av seg selv, og det må ikke tas for gitt. I Norge tar vi tryggheten for gitt.

Politiet er våre venner, ikke våre fiender. Politikerne er ikke rikere enn folk flest, noe som betyr at det er lite korrupsjon. Jenter har de samme mulighetene som gutter til utdannelse og yrkeskarriere. Og ikke minst kan du si din mening uten å være redd for å bli arrestert eller drept. Katastrofen sommeren 2011 var en påminnelse om hvor sårbare vi er, både som mennesker og som samfunn. De mest grunnleggende verdiene i samfunnet – frihet, trygghet, tillit, anstendighet – ble utfordret av masseorderen. Han gikk til frontalangrep på fremtiden. Han angrep håpet og troen på at det er viktig å bry seg.

Dette var grunnen til at jeg følte et behov for å skrive denne boken om hva politikk og demokrati egentlig er for noe. Jeg trengte å få satt ord på det som står på spill, og å tenke høyt rundt hva som skal til, hva du og jeg kan gjøre for å bevare det som er verdifullt, og gjøre det enda bedre. Dessuten ville jeg dele disse tankene med Utøya-generasjonen, de som er like gamle som terrorofrene.

Denne boken handler om uenighet, respekt, tillit og trygghet, men også om hva slags samfunn Norge er, hva det er verdt å ta vare på, og hva som kan bli bedre. Alt dette kommer nemlig ikke av seg selv, og hvis vi slår oss til ro med å leve i vår egen lille boble, risikerer vi en fremtid ingen hadde ønsket seg – men som vi alle i så fall er litt ansvarlige for.

Jeg skal vise at politikk foregår like mye rundt frokostbordet som på møter, og at moral ikke er noe høytidelig og snusfornuftig, men er en del av luften vi puster. Jeg håper å få leserne med på at vi alle har litt av ansvaret for resten av dette århundret, og at vi kan gjøre noe fra eller til. Det kan gå veldig galt, og det kan gå veldig bra, men ingenting skjer av seg selv. Det er opp til oss som lever i denne verden, å gjøre mest mulig ut av fremtiden.

Denne boken er tilegnet Diderik Aamodt Olsen (1992–2011), som var en av dem som skjønnte hva det var som sto på spill.

Uenighetsfellesskapet

Denne boken handler om hvordan vi kan komme til beslutninger i et land som Norge, og hvilke saker vi typisk er opptatt av. Jeg betrakter Norge som et *uenighetsfellesskap* – et sted hvor vi er enige om å være uenige.

Utover i boken kommer jeg til å skrive mest om de tre områdene som etter min mening er noen av menneskehetens største utfordringer: Fattigdom og rikdom, miljø og klima, og kulturmøter. Dette er temaer som opptar folk over hele verden, og de kommer ikke til å forsvinne verken i min eller deres levetid – eller i deres barns, barnebarns eller barnebarns barns levetid, for den saks skyld. Det er mye jeg er usikker på, men akkurat dette er jeg villig til å sette en hundrings på. (Om ikke en katastrofe utsletter hele sivilisasjonen, da. Men da får du ikke kjøpt noe for den hundrelappen heller.)

Jeg skal imidlertid også skrive mye om dagliglivets politikk. Diskusjoner over kjøkkenbordet om pelsdyr. Mobbing, både i skolegården og på Facebook. Mishandling og narkotika. Uenighet om hvordan man skal få inn penger til leirskolen. Spørsmål om hvor mye folk bør tjene. Lekser og fotball. Politikken er nemlig overalt, og det går an å engasjere seg på utallige måter.

Noe det kan være vanskelig å forstå, er at det finnes folk som ser ut til å forsvare både krig, fattigdom, miljøødeleggelser og fordommer mot fremmede folk. Hva kan det være de har i tankene? Er de ganske enkelt onde, eller har de skjønt mer enn andre?

Når det gjelder krig, er svaret ofte enkelt. De som forsvarer krig, mener at ting må bli verre først, slik at de kan bli bedre etterpå. Da Bjørnstjerne Bjørnson sa at «Fred er ei det beste, men at man noget vil», kan det ha vært noe slikt han hadde i tankene. Av og til er konflikt nødvendig for å få det bedre etterpå. Når NATO (med Norges medvirkning) har ført kriger i Irak, Afghanistan og Libya de siste årene, er dette begrunnelsen. Noen mener riktignok at disse krigene i virkeligheten har som mål å få kontroll over flest mulig land i det muslimske området, og at situasjonen har gått fra vondt til verre for folk flest. Noen er også opptatt av at mektige firmaer har tjent bømtevis med penger på å selge våpen og annet utstyr til de som fører krigene.

Det største moralske problemet med krig er enkelt: Mange blir drept. Mer er ikke å si om saken, iallfall ikke i denne omgang. Det er ikke mye som er verre enn å drepe andre mennesker. Da skal du iallfall ha en veldig god grunn. (Filosofen Arild Haaland foreslo en gang at man ikke skulle drepe flere enn man klarte å spise. Det ville iallfall ha begrenset volden en del.)

Hva med fordommer mot fremmede? De som har slike holdninger, mener oppriktig at andre folk er dårligere enn dem selv. Gir vi dem like rettigheter, mister vi litt av kontrollen, og slipper vi dem inn i landet, ødelegger de det vi har bygget opp. Det korrekte begrepet er i så fall, slik de ser det, ikke fordommer, men nøktern realisme.

Hva med fattigdom? Hvordan går det an å godta at millioner av mennesker lever i den dypeste elendighet, mens vi selv har altfor mye? Tja. Her finnes det mange meninger. Noen mener at det som må til i fattige land, er først å bygge opp en stor middelklasse, slik at de kan trekke de fattigste opp senere. Andre mener at det alt i alt går i riktig retning, ettersom det er færre (i prosent) som lever i absolutt fattigdom i dag enn for femti eller hundre år siden. Atter andre trekker på skuldrene og sier at kapitalismen skaper både rikdom og fattigdom, og slik må det alltid være. Og så er det selvfølgelig noen som mener at det er de fattiges egen feil at de ikke har kommet seg noen vei. (Prøv å si det til en gategutt i Lagos, som er vokst opp uten å eie så mye som et par sko, og tenk over hva han svarer.)

Med hensyn til miljøet er dilemmaene enda mer kompliserte enn på de andre områdene. Det er jo et faktum at miljøvern ofte kommer i konflikt med økonomisk vekst. Så sent som på 1970-tallet sa folk i Norge om stanken fra industriens utslipp (type Mosselukta) at «det lukter penger». Forurensningen var bare en beklagelig bivirkning av verdiskapning. Vi ser ikke slik på det lenger her, men i andre deler av verden er det vanskeligere å tenke på miljøet først og pengene etterpå. I flere år har det vært forbud i hele EU (også i Norge) mot å importere møbler laget av tropiske treslag som teak og mahogny, av hensyn til regnskogen. Det ikke sikkert at skogsarbeiderne i Brasil og Indonesia var så begeistret for at europeerne plutselig ikke ville ha tropisk treverk lenger.

De som bryr seg om miljøet, vil nok si at konflikten mellom økonomiske og økologiske hensyn bare er et problem på kort sikt. Om hundre år, sier de, vil dere skjønne hvor viktig det var å begrense seg. Ja vel, vil skogsarbeideren svare, men barna mine skal ha middag i dag.

I dag kunne han kanskje ha fått jobb på kontor eller en miljøsertifisert fabrikk i stedet for å hogge ned førti meter høye teaktrær. Men det er ikke alltid et alternativ.

Jeg har ofte tenkt på hvordan skogen på den polynesiske øya Rapa Nui (Påskeøya) ble borte.

Store deler av øya var dekket av skog da den ble bosatt for mellom 1000 og 1500 år siden. De polynesiske nybyggerne, som kom vestfra, hadde med seg griser, taro og andre nyttevekster i de enkle farkostene sine. De trengte trevirke til brensel, bygninger, båter og ikke minst for å få reist de gigantiske steinskulpturene øya er så kjent for. Trærne på Rapa Nui var kresne og langsomtvoksende, og grisene fortærte nok dessuten en god del av spirene. Da det siste høye treet etter noen hundre år var hugget ned, var det brått slutt. En dag må øyboerne ha våknet opp og oppdaget at de levde på en ganske forblåst og øde øy med lite le og ingen gode bygningsmaterialer. De sluttet å dra ut på havet, for det fantes ikke lenger noe å bygge båter av. Befolkningen skrumpet inn fra rundt 15 000 i 1620 til rundt 2 000 i 1720. Da europeerne kom, sto det betraktelig dårligere til med folket på Rapa Nui enn på andre polynesiske øyer som Samoa og Hawaii.

Hvordan kunne noe slikt skje? Trolig var det ingen som hadde oversikt over trærne på øya, som var stor nok til at det alltid kunne være en gjenglemt treklynge et sted. Det går også an å se for seg at alle visste at dette skogholtet var det siste på øya. Kanskje noen tok til orde for å bevare det for ettertiden, for uten trær kommer ingen nye trær. Men så kom innvendingene: «Vi trenger nye båter nå, før regntiden, høvdingen trenger en ny bolig, og vi må ha lange stokker for å få reist den nye *maui*-en (steinskulpturen).» Trærne ble hugget, og det var det.

Jeg klarer ikke å fri meg fra tanken på at et fungerende demokrati kunne ha stanset avskogingen av Rapa Nui. Da ville alle sider ved saken ha blitt presentert, og det ville være tid nok til at alle kunne tenke seg om. Ingenting overilet ville ha blitt gjort. Høvdingen ville ha gitt seg. Han kunne bruke det gamle huset noen år til. En egen gruppe med ansvar for treplantning ville ha blitt opprettet. De gamle båtene ville ha blitt reparert og tatt ekstra godt vare på.

Science fiction? Ønsketenkning? Kanskje det. Men samfunn på avveie har endret kurs tidligere, og det kommer til å skje igjen. Det skjer imidlertid ikke uten uenighet. Det høres paradoksalt ut, men det er bare *uenighetsfellesskapet* som kan skape nok enighet til at vi sammen kan bevege oss i riktig retning. Kanskje hele kloden i dag kan sammenlignes med Rapa Nui for fire-fem hundre år siden? Det er fremdeles en god del trær igjen, men det minker raskt. Vi kan velge å bruke det vi har

av ressurser og håpe at teknologien vil redde oss, eller vi kan bestemme oss for å bevare mest mulig.

Det finnes også andre alternativer. Jeg sitter ikke med fasiten. Ingen løsninger er perfekte. Derfor er det nødvendig å diskutere.

Det som betyr mest, er nemlig ikke *hva* du mener, men *hvordan* du mener det.